

LLENGUA I LITERATURA CATALANES EN
L'ENSENYAMENT A CATALUNYA DEL NORD.
ESTUDI COMPARATIU DE DUES POESIES
ROSSELLONESES

PASQUAL TIRACH ALVENTOSA
(ICRESS, Universitat de Perpinyà)

Com a suport per reflexionar sobre llengua i literatura en l'ensenyament a Catalunya del Nord, proposem un estudi comparatiu entre una poesia de Joan-Lluís Lluís («La Singlantana», 1999), musicada per Blues de Picolat i el cèlebre «Desperta't Rosselló» de Joan Amade (1936), musicat per Pere Figueres, dos textos habitualment comentats als exàmens de batxillerat, no sempre connectats i escassament valorats en llur dimensió social. Més enllà del comentari lingüístic i dialectològic al qual conviden ambdós textos, analitzarem els valors i els papers que els autors atribueixen als mots però sobretot els diferents estats d'esperit que traspuen de les dues composicions, reflexos dels contextos en què foren creades.

Joan Amade neix a Ceret el 1878. El Rosselló havia conegut una «renaixença» literària a finals del XIX i en tota continuïtat, amb l'embranchida del Congrés de la Llengua Catalana del 1906, es viu a Catalunya del Nord una segona renaixença rossellonesa, més cultural, més lingüística, a més de literària. El mateix any neix la «Societat d'Estudis Catalans» conduïda per, entre d'altres, Lluís Pastre, Pere Vidal, Josep Sebastià Pons, Joan Amade. L'autor ceretà publica el 1934 un recull de poesies, *L'oliveda*, quan ja feia uns quants anys que militava a favor de la creació literària i, com incentiu, havien creat el 1913 els Jocs Florals del Rosselló coneguts com a Jocs Florals de la Ginesta d'Or. Joan Amade havia estudiat a la Sorbona (París) i Tolosa. Va ensenyar castellà en diversos instituts i va ser anomenat el 1931 catedràtic a Montpeller. Es mor el 1939. De les seues publicacions, cal recordar: *Antologia de poètes rossellonesos*, 1908; una novel·la, *Pastoure et son maître*, 1909; dos assaigs, *L'idée régionaliste*, 1912 i *Mélanges de folklore*, 1935; un recull de poemes, *L'oliveda*, 1934 del qual ens interessa avui «Desperta't Rosselló».

«Desperta't Rosselló» és una poesia de 6 estrofes de vuit versos heptasil·làbics amb una tornada de dos versos amb onomatopeia que imita el soroll d'un timbal, tornada el ritme de la qual és un índex suficient per declarar sense embuts que l'autor va compondre el text amb la clara intenció de fer-ne la lletra d'una cançó. A «Desperta't Rosselló», el text comença amb un crit i un imperatiu que s'adreça, amb l'apòstrofe següent, a la comunitat catalana del Rosselló que l'autor considera un ens, i que tuteja («desperta't», «dorms», «tindràs»). És un crit per treure de la son el poble rossellonès, un crit acompanyat d'instruments («tam patantam»), com faríem avui amb una cassolada, encara que recorda més el tambor del guardatermes que aleshores passava pel poble per fer les crides. La son en la qual els rossellonesos estan ensopits és metafòrica, evidentment. Cal despertar-los les consciències i les mentalitats i fer-los reaccionar ja que el perill és cada dia més proper. Una nova metàfora presenta el país com una casa («la llar») que aviat serà envaïda, ocupada per un animal. Joan Amade tria una imatge que evoca a la vegada el pecat (és la primera referència religiosa del text) i la perfídia. La serp representa la llengua francesa¹ que està substituïnt la llengua catalana; aquesta substitució té un caire natural («niraran») encara reversible ja que, per ara, persisteix una claror (a casa, en el cor dels catalans) que podem interpretar potser com el manteniment d'aspectes identitaris i alguna cosa més («la fe sagrada»), aquest caliu sentimental que reuneix els catalans? La constatació és flagrant, el país està patint un procés de substitució lingüística i els catalanoparlants no reaccionen: Joan Amade té el sentiment que li pertoca complir una missió de salvaguarda i per tant fa una crida. Serà interessant de veure els arguments i les solucions que proposa.

Al cor de la segona estrofa trobem la paraula clau que dona tota la contextualització guerrera de la crida («lluitar») i que aparellada amb les tamborinades sembla una mobilització general. Lluitar per defensar, però amb quines armes? Joan Amade proposa armar-se «amb la flor de la ginesta». És cert que és una planta radiant, representativa de la plana del Rosselló, que fins i tot pot recordar l'or de la Senyera, però resulta una tàctica militar il·lusòria i ineficaç (som encara lluny de l'època *peace and love, flower power...*) i cal, doncs, interpretar una formulació retòrica. La referència fa al·lusió als Jocs florals del Rosselló que se premien amb Ginesta d'or. El poeta incita a la creació literària, convida a la producció poètica, dona em-

1. Referint-se a la implicació cristiana de Joan Amade, (intervenció del públic) hi ha qui veu en la serp una acusació contra els que no comparteixen la fe de l'autor; és més: com que evoluciona en un marc administratiu francès (és professor de l'Educació Nacional) i que publica ell mateix en francès, hi ha qui no admet que Amade pugui considerar la llengua francesa com una enemiga. És cert, d'una banda el tema no és la religió i d'altra, seria oblidar que més enllà de l'home, hi ha la poesia i les metàfores que s'imposen a l'autor.

penta per participar als concursos i publicar a revistes. (Un altre, en una altra època, hauria promocionat escoles catalanes...).

Ara ve l'argumentació (tercera estrofa): subratllarem primer l'apòstrofe a la llengua i l'adjectivació que empra: «llengua viva, llengua santa» que, per una part reflecteix la vitalitat persistent del català en el seu moment i d'altra part la sacralització que a poc a poc s'insinua a través el text i que poques vegades se reutilitzarà en els medis militants catalans del Rosselló (en canvi, s'utilitzarà exactament el mateix enfocament a l'Alguer contemporani amb Claudio Sanna «Santa, santa, santa mare llengua...»). Tot i aquest entramat religiós que aguanta el text en filigrama, hem de trobar l'eix vertebrador de l'argumentació en la Natura. Una comparació («fent de llausetes») ens reenvia a referents educatius atàvics, innats, i per il·lustrar-ho, dóna l'exemple de l'ocell, que per connotacions, perllonga el camp semàntic del cant i de la paraula («llengua», «parlarem», «canta», «ocellet», «refilarem», «cançons») que serveix de bastida a tota l'estrofa. Notem de passada que, segons Joan Amade, el vector a partir del qual es desenvoluparà la llengua són les cançons.

La quarta estrofa canvia de tonalitat i abandona el pacifisme poètic i bucòlic que predominava fins ara. La situació és hipotètica (però ben realista i profètica) i esmenta un adversari, un enemic, ben conforme en una lògica de lluita. Joan Amade posa en boca dels repressors un «parleu pas el català» (la repressió contra les llengües de França havia començat pocs anys després del Tractat dels Pirineus, s'havia amplificat en temps revolucionaris, havia superat els objectius amb la Tercera República —ja havien pintat a l'escola d'Aiguatèbia «soyez propre, parlez français»). Hem de recalcar la visió contradictòria o si més no bivalent de l'autor que d'una part pretén animar la joventut a parlar una «llengua viva» i que de l'altra fonamenta la seua argumentació sobre «la llengua del passat». La tonalitat canvia radicalment, el to es fa amenaçador, les armes més contundents i dissuasives, més conformes amb la idea de mobilització. El text no és gens premonitori ja que no s'ha vist mai al Rosselló un aixecament popular a favor de la llengua.²

Finalment una estrofa particularment encertada per evocar el costat folklorista del poeta. Si bé retrobem referències religioses (però potser hem d'interpretar aquesta «Resurrecció» com un sinònim de «renaixença»?) i al·lusions a la natura, subratllarem aquí l'ús dels símbols més gastats (i que avui en dia segueixen sent emprats) de la identitat catalana al Rosselló: la

2. Esmement, malgrat tot, el rècord mundial de participants a un *lipdub* a favor del català, 31 de març del 2012.

sardana, el mar i el Canigó. La rotllana de germanor, «les mans unides i el cor també», com a senyal de victòria coronant tot el territori.

Ens toca ara comentar la cançó de Joan-Lluís Lluís, «Singlantana» i veure de passada, punts comuns i divergències. La intenció de Joan-Lluís Lluís és claríssima: no escriu poesies sinó lletres de cançons, essencialment, a més, per Blues de Picolat. Joan-Lluís va néixer el 1963, és diplomad en Lletres. Periodista a *El Punt* durant molts anys, ara hi escriu cròniques. És un escriptor que cultiva la varietat de gènere. Ha publicat novel·les policíiques, eròtiques, històriques, surrealistes, pamflets, diccionaris, reculls de cròniques, exercicis d'estil... Una obra diversa i reivindicativa d'una llengua, d'una identitat i d'una normalitat que ha estat guardonada al llarg dels anys (Premi Joan Coromines 2003, Premi Creixells 2004, Premi Serra d'Or 2009, Premi Nacional Lluís Companys 2010).

Joan-Lluís ens precisava que la cançó va ser escrita als anys noranta, en el context habitual (sense cap esdeveniment particular) d'una societat rossellonesa en total desídia. La primera diferència amb «Desperta't Rosselló» rau en l'ús de les persones verbals. L'autor de Terrats prefereix la primera del plural, com per integrar-se a la comunitat, assumir la seua responsabilitat amb la resta del grup o potser incloure-hi el públic. El temps verbal també marca una diferència, no només en terme gramatical sinó també contextual: en efecte, Joan Amade evoca un futur proper quan en Joan-Lluís Lluís navega ja en la nostàlgia, els records, records d'una societat i d'una època (la de Joan Amade?) en què el català encara es feia sentir pels carrers i en les cases de manera natural (i aquí coincideix amb el seu aïnat, «que bé calia fer servir», encara que en Joan-Lluís Lluís té un enfocament més sociolingüístic). La metàfora «pel camí» reenvia al camí de la vida, una educació sobre el terreny, empírica, sense l'ajuda dels mestres. Hi ha qui veurà en l'expressió «uns mots una mica torts» un deix d'autoodi del qual els catalans del nord patim tant, o en tot cas aquest complex d'inferioritat respecte als uns (el català no té tant prestigi com el francès) o als altres («jo parli pas el bon català»); els mots són «torts» perquè primer, no han passat pel filtre escolar, són fruits de la comunicació oral popular i segon perquè són estigmatitzats, marcats per una procedència marginal, són mots rossellonesos. Joan-Lluís Lluís³ coincideix amb Joan Amade en quant a la poca consciència dels rossellonesos de llur llengua, incapaços que eren/són? de tenir una reflexió metalingüística: la crida de Joan Amade no els ha pas despertat («poc ens n'adonàvem»). L'estrofa acaba amb una mena de tornada (dos versos també) sota forma d'una interrogació retòri-

3. Joan-Lluís Lluís no empra la variant dialectal septentrional: «No tinc cap ganes — diu —, no hi veig cap interès, és un pur testimoniatge d'un dialecte que desapareix. No vull ser l'últim mohicà del rossellonès».

ca a la qual contesta a mitges: no acaba de dir on se parla encara català, però sí que dictamina un fat funest que contrasta amb la tornada de «Desperta't Rosselló» que anunciava més aviat una (r)evolució («les figues són verdes, que ja maduraran»).

Joan-Lluís capbussa aleshores en la quotidianitat (allunyant-se dels espais mítics o folklòrics de Joan Amade) i esgrana situacions comunicatives (renec, relació amorosa, estat d'esperit, amistat, sentiments, ...) al llarg de dues estrofes. Recalquem de pas que a la nostàlgia s'afegeix una mirada sarcàstica sobre el propi país, que al·ludeix a l'abandó dels valors catalans (Joan Amade n'hauria dit «la fe sagrada»?).

Finalment una tercera estrofa que convergeix magníficament amb «Desperta't Rosselló» ja que Joan-Lluís evoca la substitució del català («ens està menjant la llengua») també per un rèptil («serp»/ «singlantana») que fa d'okupa en una casa que no li pertoca «fa el casalot»/ «niaran»). La constatació final és molt pessimista i reductora: segons Joan-Lluís Lluís la identitat catalana té com a pal de paller la llengua (no fa cap referència a elements culturals, tradicionals o moderns) i abatut, consternat per l'apatia «és igual» dels rossellonesos, dictamina ja una sentència categòrica, que contrasta amb l'entusiasta optimisme de l'Amade. Hem passat, doncs, d'un context en què el català, malgrat el menyspreu, els atacs i la sotscategorització (a patuès) seguia sent la llengua del poble malgrat que li faltaven intel·lectuals i joves creadors a un context pèssim, de desaparició de la llengua. De la crida entusiasta hem passat al blues.

Bé ha de ser en conformitat amb l'estil musical....⁴

TEXTOS

Desperta't Rosselló (Joan Amade *L'oliveda* 1936. Musicat per Pere Figueres «Pres d'aquest país sóc», 1977).

Ai ! Desperta't, Rosselló,
sí, vell Rosselló, desperta't,
que si dorms al teu racó,
ja tindràs la llar deserta,
i les serps hi niaran,
quan la llum serà atudada,
morirà la fe sagrada...
Doncs, Rosselló, endavant !
Tam patantam, que les figues són verdes,

4. Interrogant Joan-Lluís Lluís recentment, constatem un canvi de situació, paradoxal: «l'ús social del català pels habitants ha minvat mentre que la llengua ha guanyat prestigi» comenta, a la qual cosa podem afegir que l'habitual «tinc vergonya de parlar català» ha esdevingut des de fa poc temps «tinc vergonya de no parlar català».

tam, patantam, que ja maduraran.

En aquest dia de festa,
vos convidi per demà,
amb la flor de la ginesta,
alçada al cap de la mà,
a lluitar com ho demana,
en bons fills del Rosselló,
per la llengua catalana,
que hem de defendre millor.
Tam patantam, ...

Llengua viva, llengua santa,
te parlarem sempre més;
l'ocellet canta que canta,
com sa mare li ha après.
Nosaltres fent de llausetes,
refilarem més que mai,
amb cançons que ens sem tretes
i que alegren tot l'espai.
Tam patantam, ...

Si n'hi ha que els hi fa nosa,
la llengua del nostre passat,
nosaltres veiem la cosa,
de molt diferent costat.
Que si nos deien un dia:
«Parleu pas el català !»,
la raça s'aixecaria,
amb un garrot a la mà.
Tam patantam, ...

Un matí si d'altres roses
espelleixen al roser,
veurem com totes les coses,
floreixen elles també...
I ballarem la sardana,
de la mar al Canigó,
quan tocarà la campana,
de la gran Resurrecció.
Tam patantam, ...

Ai ! Desperta't, Rosselló,
sí, vell Rosselló, desperta't,

que si dorms al teu racó,
 ja tindràs la llar deserta,
 i les serps hi niaran,
 quan la llum serà atudada,
 morirà la fe sagrada...
 Doncs, Rosselló, endavant !
Tam patantam, ...

Singlantana (Text Joan-Lluís Lluís, Música Carles Sarrat. Blues de Picolat «Carrer de l'àngel» 1999).

Teníem tots aquells mots
 trobats un dia pel camí,
 uns mots una mica torts
 que bé calia fer servir.
 Potser sí que els estimàvem,
 en tot cas poc ens n'adonàvem.
 Avui on són tots aquests mots?
 Aviat morts els nostres mots.

Amb ells dèiem el dolor
 d'una estella sota l'ungla,
 el regust d'un vell petó,
 l'olor moixa de la pluja,
 el basqueig d'un dia somort,
 els anys de bona o mala sort.
 Avui on són tots aquests mots?
 Aviat morts els nostres mots.

Sabiem dir el menyspreu,
 el nom de la covardia.
 Sabiem parlar del preu
 pel qual per força ens vendríem,
 també malparlar dels veïns
 i odiar els cosins.
 Avui on són tots aquests mots?
 Aviat morts els nostres mots.

Avui, però, on són els mots?
 amb aquesta singlantana
 que s'ha fet el casalot
 dins la nostra boca plena
 i se'ns va menjant la llengua
 tan bon punt li ve la gana.
 Morts els mots, no queda res,

però és igual, garlem francès.

Santa Ryanair (Lletra i música Claudio Sanna «Terrer meu», 2007).

La qüestió de la política lingüística
 en aqueixa ciutat de Catalunya oriental
 pot parèixer utòpica, vana, autística
 per a mi té un aspecte fonamental.
 Quan les mares mos donaven com a llengua el català
 Així com naturalment mos passaven la llet
 No parlaven d'estudiar, de salvar, recuperar
 I parlar en alguerès era normal, era un fet
 I era Santa Santa Santa,
 Santa Mare Llengua
 Santa llet de mare
 Sang de ton iaio i de ton pare
 Però després dels '60, TV, Ràdio i Escola
 Han donat la il·lusió d'un progrés burgès
 I menjant «nutella» i beient «coca-cola»
 Ningú s'és preocupat del pobre alguerès
 Abandonat, oblidat i fins criminalitzat
 Pe'co' arruïnava la dicció
 I això feva vergonya
 Llengua de pobre, del bastaix d'ignorants
 Folklorica, vulgar, bruta com a la ronya!!
 Santa Santa Santa,
 No era més Santa la Mare Llengua
 No era més Santa la Llengua de ta Mare
 I mira un poc, com era acabada
 Als '90 un canvi sec de timó
 No era ver lo que creieven del dialecte
 Ara diuen «Ai qui riquesa pel minyó
 Si té una llengua mare és perfecte!»
 Mmh, hi ha sol un petit problema
 Si volem que l'alguerès torni viu i fort
 És que manquen dos anells a la cadena
 Lo pare ja no'l parla i lo iaio és mort!
 Santa Santa Santa,
 Pobre Santa Llengua
 Pobre Llengua Mare
 I ara què fem, què fem ara?! I què farem, què farem encara??
 Ja sabem que una llengua no té futur
 Si no té un poder econòmic i social

La política lingüística, estàs segur,
 No ha pogut resoldre aquest problema local
 va a finir que la idea d'aqueix irlandès
 fins i tot mos arriba a salvar l'alguerès
 mira tu si una companya de baix costo
 posarà poc a poc totes les coses «a posto»
 Santa Santa Santa,
 Santa Santa Ryan,
 Santa Santa Ryanair
 Salva l'alguerès, salva l'alguerès.

Si amb sol 50 euros de poltrona
 En 40 minuts ja passeges per Girona
 I te'n vas a Barcelona, la ciutat més bella
 I mirant Miró, te menges la paella
 I sense quasi el temps de cantar un balla-balla
 Los joves catalans ja mos omplin la Muralla
 Ixin de nit, van al bar i en discoteca
 Mengem pizza al Pocoloco i no van en biblioteca

Santa Santa Santa,
 Santa Santa Ryan,
 Santa Santa Ryanair
 Salva l'alguerès, salva l'alguerès.

«is it possible, that a low cost air company, could save the catalan language of Alghero?!»

«attenzione prego, Ryanair, chiamata finale per il volo FR 9262 per Barcellona-Girona, imbarco immediato uscita A4/ attention please Ryanair this is the final call for flight FR9262 for Barcelona-Girona, boarding now at gate A4!!»

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- VERDAGUER, PERE (1981): *Histoire de la littérature catalane*, Manuals lingüistics i literaris. Barcelona, Barcino.
- VALLS, MIQUELA (1992): «Un segle de literatura nord-catalana». *Qui sem els Catalans del Nord?* Perpinyà, Arrels, p. 129-154.

La Magrana

